

A KÖZSÉGI SZOCIALPOLITIKA KÖVETELÉSEI AZ OKTATÁSÜGY TERÉN.

(Az idevágó újabb német művek ismertetése.)

(Első közlemény.)

A) A szocialpolitikai programmok.

Egy csapat program és három élvezetes munka fekszik előttem, melyek mindenike azon kérdéssel foglalkozik, hogy mily feladatokat kell megoldaniok és mily szerepet kell játszaniok a városoknak és községeknek a szocialpolitikai törekvések megvalósításában. Valamennyit áthatja azon meggyőződés, hogy szocialis téren a községek közreműködése nemcsak lehetséges, hanem okvetlenül szükséges is. Míg azonban a különböző programmok csak az új utakat és célokat tűzik a községek tevékenysége elé, miközben nagyobb részük azt hangoztatja, hogy e célok megvalósítása csak a mai társadalmi állapotok és a községi kormányzati jogkörök alapos megváltoztatásával vagy a legjobb esetben csak akkor történhetik meg, ha a község ügyeiben intézkedő képviselőtestületben a vagyonos osztállyal szemben a szocialisták jutnak hatalomra és többségre: — addig a 3 mű a német községeket mai szervezetükben és mostani jogkörükben is alkalmasaknak találja a szocialis tevékenységre és ennek gyakorlati bebizonyításaképen átnézetet is igyekszik adni a szocialis téren eddig kifejtett kommunalis munkásságról és a községek praktikus kísérleteinek, már szervezett intézményeinek és sikereinek összefoglalása, szóval az eddig már létesített és most is fennálló szocialis intézményekre vonatkozó adatok közlése által, míg egy részről megmutatni törekszik, hogy az említett programokban foglalt kívánalmak bizonyos mértékig nem kivihetetlenek, másrészt a példák, a megvalósított követelmények összegyűjtésével buzdítólag akar hatni a többi, a szocialis tevékenység terén eddig még hátramaradt községekre, különösen a községi hatóságok tagjaira, szem előtt tartva azon szálló igét, mely szerint: *verba docent, exempla trahunt*.

A községekre szocialis feladatokat rová törekvések, gyakorlatilag tekintve ezeket, lényegükben a széles néprétegek gazdasági, társadalmi és kulturális emelését tűzik ki célul. A mult században a birtokos osztály oly nagy mértékben fokozta igényeit és élvezeteit, hogy ily mértékű szükségletek és élvezetek az előző századok fejlődési háztartásában is alig voltak föltalálhatók. Manapság a középosztályok, a kisebb existenciák és a kézzel dolgozó munkások is

életük megfelelő javítására tartanak igényt, a minnek jogosultságát eí nem ismerni a legnagyobb hiba, főbenjáró vétkezés lenne.

A kevésbé tehetős osztályok sorsának javítását célzó irányzatot «szocialpolitika» név alatt szereplő gyűjtőfogalom alá helyezik. E szocialpolitika keretén belül egy sajátos elágazás izmosodott meg: a *municipális szocialpolitika*, (municipal socialism), mely aránylag nem régi keletű. Csak a legújabb időben kezdtek beszélni a városok szocialis feladatairól. Azelőtt is tettek ugyan, főleg a korán kifejlődött nagy iparvárosokban, szórványosan kísérleteket (a takarékpénztáraknak, gyógyszerházaknak, a közlekedési eszközöknek, a világítási, vízvezetéki és villamos műveknek városi üzembe vételével; nyilvános kertek, népkönyvtárak, ingyenes fürdők, stbiek létesítésével), melyek az alsóbb néposztályok helyzetének emelését célozták és melyek most szocialis intézményeknek neveztetnek; a praxis és a tudomány férfiai is gyakran hangoztatták ezen intézmények, szervezetek, nemkülönbén az ily irányú közgazdasági városi tevékenységnek kibővítését, de csak a legújabb időben, néhány éve állott be annak szüksége, hogy az egész városi közigazgatást a szocialis reformtevékenység szempontjából kell tekinteni és így a városi szocialpolitika állandó rendszerét kell megalkotni. E szükségérzet annál inkább fejlődött, minél jobban fölismerték az összes osztályok szocialis feladataikat. A leghatásosabb kezdeményezés e téren Anglia-, Franciaország-, Belgium- és Svájból indult ki. A vezetőszeretet Anglia játsza, az ipari kifejlődés és a nagy városok gyors növekedésének ezen országa, ahol legelőször nyert rendszeres és világos kifejezést a *municipal socialism* fogalma és feladata. A nyolcvanas évek elején itt érezték először szükségét annak, hogy a tőke hatalmával, túlkapásaival szemben és ennek megszorítására a községi kormányzásnak a széles néposztályok anyagi boldogulásának gyámolítására, egészségére és növelődésére irányuló működését programmba, jól átgondolt rendszerbe foglalják.

Az Angliában megindított mozgalom hullámai átsaptak Franciaországba, Belgiumba és Svájcba, ahol mindenütt termékenyítőleg hatottak. Franciaországban még az 1876. évi munkáskongresszus azon állásponton volt, hogy a mai államban a községektől a munkásnéposztály helyzetének javítására szolgáló üdvös intézményeket várni nem lehet s azért az összes erőket az állami hatalom elhódítására kell központosítani. E nézet azonban már 1881-ben megváltozott, midőn ugyanis az általános szavazási jog behozatalával a szocialisták Párisban és néhány északi gyárvárosban benyomultak a községtanácsosok sorába és csakhamar az összes szocialisztikus irányzatok azt hirdették, hogy a munkásság emelésére a községek közrehatása nemcsak lehetséges, hanem szükséges is; azért első sorban a községi közigaz-

gatást kell a szocialistáknak a kezükbe kaparítaniok és föl kell használniok a széles néprétegek hasznára és a városi vállalatok szervezésével a szellemeket hozzá kell szoktatni, elő kell készíteni a jövő nagy, kollektív üzemeinek vezetéséhez. Az álláspont ezen megváltoztatásával a szocializmus szoros kapcsolatba lépett a községi közigazgatással és gyorsan támadtak a francia szocialista csoportok egyes árnyalatainak megfelelő különböző kommunalis programmok. Ilyen a J. Guesde-t követő szocialistáknak *lyoni*, ilyen az *Allemanistáknak* és a «*függetlenek*»-nek programmja.¹

E programmok alapján megindult választási küzdelem 1892-ben 20 községi tanácsban megszerezte a többséget a szocialistáknak. Az 1896-iki választások újabb városokat hódítottak meg, de 1900-ban veszteséget is szenvedtek e programmok hívei; így ismét elvesztették régi székhelyüket *Párist* és a már szocialisztikus intézményeiről híres *Roubaix*-t is, de a «*Le Mouvement socialiste*» folyóirat 1899-ben és 1900-ban számos érdekes adatot közölhetett néhány szocialisztikus községkormányzat létesítményeiről.

A szomszédos *Belgiumban* az általános választási jog behozatalával, a census eltörlésével a szocialisták 1893. óta egyre hangoztatták, mint a legfontosabb feladatok egyikét, a községek meghódítását azon célból, hogy a községek közigazgatása terén «csodálatraméltó tapasztalatokat lehessen gyűjteni a nagy, szocialisztikus tervek jövő kivitelére és megvalósítására». Az egyre-másra megválasztott szocialisztikus községi tanácsosok, kiknek száma 1895-ben 900, 1899-ben 1200 volt, 1896-ban állandó titkárságot szervezve, szövetségbe léptek és egy havi tudósító, a *Mouvement social* kiadásával értesítenek a szocialpolitikai jelenségekről és előhaladásokról azon községekben, ahol a szocialisták vagy túlsúlyban vannak (1895-ben 65, 1899-ben 120 községben), vagy mint kisebbség képviselve vannak (1895-ben mintegy 200, 1899-ben 300 községben). A szocialisztikus egyesületek és szakegyletek erős kifejlődése nagy erőt ad az egész mozgalomnak, melynek 1893. decemberében kiadott szocialisztikus községi programmja² lényegileg megegyez a francia községi programmal. Ugyanez mondható az 1899. évi áprilisi *hollandiai*-ról is, melyen azonban már a német hatás is érezhető. Önállóan haladt Svájc. A helyi programmokból kiemelkedik a *baseli* szocialdemokrata pártnak 1893-ban közölt programmja a «*Socialpolit. Centralblatt*» II. évf. 390. lapján.

¹ Le programme de Lyon. (1891. nov.) — Programme de l'Union fédérative du centre, commenté par le citoyen J. Allemane. — Programme des Indépendants. (Benoît Malon, Rouannet, stbiek programmja 1891-ből.)

² Programm du parti ouvrier belge: 3. §. Programme Communal.

Az összes pártok általános kommunalis programmján most dolgoznak. Ausztriában a bécsi szocialdemokraták a «*Social. Praxis*» V. évfolyamának (1895—96.) 513-ik lapján tették közzé ily irányú programjukat.

Németországban a szocialdemokrata párt csak nagyon későn határozta el magát egy kommunalis program föllállítására. Az 1891-diki pártprogram ki-kicsap ugyan kommunalis területre is, hangoztatván p. o. a temetés, az oktatás, a tanszerek ingyenességét, de csak az angol, francia és belga jelenségek, karöltve a szocialdemokratáknak a városi községi képviselőtestületbe való benyomulásával, idéztek elő élénkebb mozgalmat és azon felfogáshoz való csatlakozást, hogy a községnek igen fontos jelentősége van az új társadalmi rend fokozatos megteremtésében és az ehhez vezető eszközök egyike gyanánt tekinthető. Sokat lendítették az új irányzat megizmosításán a *Hugo* név alatt ismert *Lindemann* szocialdemokrata kommunalpolitikusként és *Bernstein*nek idevonatkozó iratai; — így azután újabban hova-tovább mindinkább nélkülözhetetlenebbé vált egy részletes, általános kommunalprogramm szüksége, miután már előzőleg egyes városok — p. o. Stuttgart 1891, Leipzig 1892-ben, Dortmund 1893-ban — rövid programokat kidolgoztak.

1902-ben *Hugo Lindemann* a «*Kommunal. Praxis*» (2. évf. Nr. 18.) egyik mellékletében Németország legfontosabb szocialdemokratikus községi programját összeállítá* és ez alapon készült részletes programtervezetét az 1902. évi müncheni pártgyűlés elé terjeszté, mely azonban a napirendről levevé és a pártvezetőséget utasítá, hogy a vitás pontokat újólal kidolgozva készíttesse elő a legközelebbi pártgyűlésig.

Brandenburg tartomány szocialdemokratikus községi képviselői az 1898-diki értekezletükön alapíták meg programjukat. A *schleswig-holsteini* program pedig *Karl Frohme* részletes magyarázataival («*Wehr und Waffen*» c. alatt, Neumünster, Verl. von Lienau) 1892-ben látott napvilágot.

Az olcsó és egészséges lakások szervezése ügyében a községektől megkövetelhető intézkedésekre nézve a német szocialdemokraták *lübecki* pártgyűlése 1901-ben hozott határozatot a «*Kommunal-Praxis*» szerkesztőjének, dr. *Südekum*nak előterjesztése alapján.

* 2. L.: «Zur Kritik der socialdemokratischen Parteiprogramme» és «Unsere Forderungen an die Kommune» («*Socialistische Monatshefte*». 1902., 277—288, 437—447.) c. értekezéseit és *P. Hirsch*-nek értekezését: «*Socialdemokratische Kommunalwahlprogramme*». («*Neue Zeit*», 1902. I. kötet, 612. lap.)

A többi német program sorából kiemeljük a következőket:

1. «*Gemeinde-Wahlprogramm der deutschen Volkspartei*», mely nem ad ugyan részletes községi programot, de hangoztatja az általános, egyenlő községi választói jogot, az oktatás és a tanszerek ingyenességét. 2. «*Gemeinde-Programme der national-socialen Vereine*», melyet 1899-ben a Göttingenben tartott 4. képviselői gyűlés állapított meg Damaschkenek, a «*Gemeindesocialismus*» hírneves szerzőjének munkálata alapján, mely részletesen felsorolja a községtől várható szocialpolitikai intézkedéseket és mely behatóan foglalkozik a lakásügyi viszonyok javításával. 3. «*Programm der Deutsch-socialen Partei für die Wahlen zur Hamburger Bürgerschaft.*» E program, mely követeléseinek felsorolásánál Hamburgot mint államot és mint várost egyaránt tekintetbe veszi, néhány pontban eltér, és pedig szűkkeblűen, a többi programtól, amennyiben hangsúlyozza ugyan p. o. az összes oktatásügy részére az általános, közös alap megvevését, az általános népiskolát és ebben a tanítás és a taneszközök ingyenességét, de követeli a zsidógyermek kizorítását az általános népiskolákból és a zsidók számára külön iskolák alapítását sürgeti. E szellemnek megfelelően követeli továbbá az államkötelékbe való fölvételnek megtagadását a külföldi zsidóktól; ezek kiutasítását, a zsidóknak hivatalokban nem alkalmazását; felállítását és állandó vezetését egy statisztikai hivatalnak, mely számon tartja a Hamburgban élő, zsidó eredetű személyeket, követeli továbbá a sakterolás eltiltását, végül a zsidó vallásos iratok tartalmának és kötelező erejének tudományos megvizsgálását. 4. «*Kommunal-Programm der Socialdemokratie des Grossherzogtums Hessen.*» 5. *Gemeinde-programm der evangelischen Arbeitervereine in Sachsen.* 6. A magyar szocialpolitikai törekvéseket hangoztató programok sorában megemlíjük a bpesti I. ker. szabadpolgári pártét és a Közgazdasági Szemle ide vonatkozó tervezetét.

E folyóirat hasábjain csak azon feladatokkal óhajtunk foglalkozni, melyeknek megvalósítását a népoktatás, a szellemi művelődés, az ifjuság testi épségének ápolása terén e programok és általán a municipialis szocialpolitika a városoktól megköveteli. De ha e célkeretén belül akarunk is mozogni, még sem mellőzhetjük e programok néhány oly pontjának rövid ismertetését, melyek bár szigorúan nem érintik tárgyunkat, de amelyek nagyobb fényt vetnek a szocialpolitikától követelt népnevelési irányzatra. Ez irányzatot lényegében csak akkor méltányolhatjuk valójában, ha e programok többi — a népnek nemcsak szellemi, de egyéb javaira vonatkozó — pontjai is szemünk előtt lebegnek. E programok egyéb pontjai ugyanis összevannak szövődve a nevelési ügy reformálásával, részint azért, mert

rámutatnak a nevelés és oktatás terén óhajtott újítások terheinek fődözésére, részint mert nevelés és oktatás alatt nemcsak az iskolai tanítást értik, hanem a népnek egészségügyi, társadalmi, politikai érettségét, gazdasági stbi civilizációját, erkölcsi tökéletesedését. Ez okból célszerűnek tartjuk e programmok következő kivonatát ismertetni: *

A *lyoni program* iskolai étkező-helyek (*institution de cantines scolaires*) fölállítást követeli, ahol a gyermekek mérsékelt áron, vagy ingyen húsételt kapnak, még pedig a délelőtti és délutáni előadások között levő időközben. Évente kétszer, a tél beálltakor s a nyár kezdetén lábbeliek és ruházatok osztandók ki a gyermekek között.

A lakásviszonyok jobbítása céljából a be nem épített területeket a bevallott eladási érték, a ki nem adott lakásokat a tulajdonostól követelt bérleti összeg arányában meg kell adóztatni.

Ingyenes orvosi kezelést kell szervezni és a gyógyszereket mérsékelt áron kell kiszolgáltatni, ingyenes fürdőhelyiségeket és nyilvános mosóintézeteket kell felállítani. Szanatoriumok létesítendők a munkások gyermekei számára; addig is, míg ilyeneket állíthat föl a község, az illető gyermekeket a saját költségén köteles elhelyezni a már fennálló intézetekben.

A «*Programme de l'Union fédérative du centre*» (commenté par le citoyen *J. Allemane*) szerint a községi birtokok eladását be kell szüntetni és a jövőben kisajátításokkal megszerzendő javakkal növelni kell a községi tulajdont.

A közszolgálatban álló nagyobb vállalatok monopoliумait (az omnibusz-, tramway-, hajózási, víz- és gázszolgáltatási stbi eszközöket) községesíteni vagy megyeiesíteni kell. Ezen eszközök, ha nem is ingyen, de legfőlegb a létesítésükre és fentartásukra fordított költségeket fedezőleg bocsáttatnak a közhasználatára, vagyis nem tekintetők nyereszkesedés céljából létesített intézményeknek.

Községi ipar-intézmények, magtárak, csűrök, lisztlerakódó helyek, péküzletek, vágóhidak, mészárszékek, gyógyszertárak, kórházak, árucarnokok, egészséges lakóházak a községek által állítandók föl és szervezendők a munkások kárára dolgozó spekulánsok leküzdése céljából.

A ki nem adott lakóhelyiségért és a be nem épített területért a tulajdonosnak 20 százaléknyi adót kell fizetnie.

* Azon programpontnál, mely egy másikéval megegyezik, ez utóbbi nevét zárójelben közöljük.

Az összes gyermekek nevelésének, teljes oktatásának terhet a község viseli.

Az elaggottak és a munkára képtelenek eltartásának terhe is a társadalomra háramlík.

El kell törteni a fogyasztási illetekeket és a községi adókat, de ezek helyébe erősen fokozódó adót kell kivetni a 3000 frankot meghaladó jövedelmekre és a 20,000 franknál többre rugó örökségekre.

A «*Programme des Indépendants*» (B. Malon) a legalább 5000 lakost magába foglaló községtől megköveteli a községi vagyron szerzését és növelését. A községi földek, házak, a különböző vállalatok, intézmények képezik az első lépést a köztulajdon létesítéséhez. Célja mindennek az, hogy a község közigazdasági élettevékenységet valósít-hasson meg, segédforrásokat teremthessen és hogy ezek fölhasználása által a lehető legkevesbé kelljen neki folyamodnia az adóhoz.

Különböző közhasznú épületek emelendők és tartandók fenn. A községek építsenek az olcsóság és az egészségügy követelményeinek megfelelő minta-lakóházakat; fokozatosan községesítendő a lakásokról való gondoskodás; utcák, utak és egyéb útvonalak létesítendőek és jó karban tartandók; gyárak és műhelyek állítandók, melyek a községe-sítendő üzemek közérdekű eszközeihez (omnibusz, tramway, folyami hajózás, fuvarozás, világítás) a szükséges anyagot feldolgozzák; ács-és más tartalékműhelyek létesítendőek, melyeknek főleg akkor kell mű-ködniök, midőn kevés a munka és melyek csak oly munkásokat vesz-nek föl, kik egy évnél már tovább laktak a községben.

Sürgeti a program a községi bank felállítását, követeli a gabnakészletek beszerzését, ahonnan észszerű áron történjék az eladás. Lisztlerakodó helyek, péküzletek, malmok létesítendőek azon rendel-tetéssel, hogy főleg a társadalmi és községi intézményeket, a kórhá-zakat, menedékhelyeket és iskolákat stbiket élelmezéssel lássák el és azonkívül még a közönségnek is adhassanak el élelmezési cikkeket oly árákon, melyek a kezelési költségek levonása után némi kis hasznót is hajtának.

Nagy elárusító raktárak létesítendőek, ahol a termelők áruikat mérsékelt díjért elhelyezhetik és a szakértőktől megállapított árbecs-lés alapján előleget is kaphatnak az érték 60 százalékáig. Hangsú-lyozza a község feladatát az adás-vevés, a közvetítés, az árusítás megkönnyítése céljából szemben a nemtelen konkurenciával és köve-teli a harcot a háztulajdonosoknak a bérletek körül netán megkisér-leni szándékozott fosztogatásai ellen.

Az állam közreműködésével szabályozandónak tartja a szegény-ügyet (Schlesw.-holst. program) oly módon, hogy a szükséges tár-sadalmi gyámolítást egyetlen beteg, nyomorék és elaggott se nélkü-

lözze és mindenkinek léte — a község segédforrásainak arányában — biztosítva legyen, aki munkára képtelen. Megjavítandó a kórházi kezelés. Minden elhagyott gyermeket a község társadalmának gondjaiba kell felfogadni és *gyermekápoló*, tápláló helyek létesítendőek e célra külön berendezett intézetekben.

Minden gyermek számára *általános oktatást* követel. A községeknek továbbá kötelességük a különböző foglalkozásoknak megfelelő oktatásról is gondoskodni az oktatás azon fokáig, midőn már a tartomány vagy az állam feladata kezdődik. Ingyenes *iskolai étkezők*, iskolai csapatok (bataillons scolaires) állítandók föl, melyekbe minden tanuló beléphet. A műhelybeli oktatás folytatásaiként inasiskolák szervezendők, melyek a céhektől és testületektől kiküldött bizottságok felügyelete és ellenőrzése alá helyezendőek. Az orvosi és gyógyszer-tári szolgáltatási ügy olyan szervezését sürgeti, hogy a szegényeket e tekintetben ingyen, a községbeli honosokat pedig mérsékelt díjért lássa el a község.* Azok számára, kik valamely baleset, vagy egyéb váratlanul jött szerencsétlenség áldozatai, első segélynyújtásképen elegendő számú fölsegítő állások (etablissement de postes de secours) szervezendők. A műhelyeket és a lakásokat szigorú felügyelet alá kell helyezni és a közegészség érdekében rendszabályokat kell alkotni; az élelmi cikkek elemzésére községi vegyi állomásokat kell létesíteni és védelmet kell nyújtani a hamisítók ellen. A község gondoskodik a vágóhidakról, a vízszükségletéről, az utcák tisztántartásáról, a nyilvános és ingyenes mosóintézetekről, a majdnem ingyenes közös fürdők-ről, a városzépítéstről és jó levegővel való ellátásról, a temetőkről és halottégetőkről.

E program megkívánja továbbá, hogy a községek a tűzkárosultak és az árvíz-sújtottak vagy tönkrementek fölsegítésére társaságot hozzanak létre; szervezzenek a községek teljesen ingyenes igazságszolgáltatást akként, hogy az általános szavazati jog alapján bírákat válasszanak, kik ítélnék minden polgári és kereskedelmi perben, valamint azon vitás ügyekben is, melyek jelenleg a rendőrség elé tartoznak. Szükségesnek tartja még a program a becsületes munkásoknak a jutalmat odaitéelő tanács szervezését, nemkülönben egy községi statisztikai hivatalnak fölállítását is, mely a termelés, fogyasztás, adás-vevés, vagyonforgalom, közegészségügy, születés, házasság, elhalálozás, stbi adatait nyilvántartja. A községnek kötelessége továbbá a munka- és kereskedelmi börzék fölállítása is, melyek falragaszok útján értesítik a lakókat a munkaajánlatról és keresletről, nemkülönben a termelés nagyságáról a községben és ezen kívül.

* A schl.-holst. pr. ingyen orvosi kezelést és ingyenes gyógyszereket követel.

A *művészetek, mesterségek és szórakozások* című fejezet a községek feladatai közé sorolja az állandó ipari és művészeti kiállításoknak rendezését, a községi majdnem ingyenes színházaknak és teljesen ingyenes koncerteknek tartását, a művészeti és tudományos múzeumok felállítását, állat- és fűvészkertek létesítését, a tudomány, művészet, filozófia, erkölcsstan, történelem, irodalom stbi körébe vágó nyilvános felolvasások rendezését, a filozófiai, szépirodalmi és művészeti körök, társulatok alakítását.

«Községet, községet! kiálták a XII. századtól fogva a polgárok és fölszabadították magukat. Szocialis községet! hangoztatják napjaink proletárjai és ők is győzni fognak e jelben», — e szavakkal végződik a «Programm des Indépendants».

A *belgiumi* munkások községi programjának (Programme du parti ouvrier belge. §. 3. Programme Communal.) első fejezete az *oktatás* reformjával foglalkozik, fölállítván a következő tétéleket:

a) A gyermekek 14 éves korukig tudományos és ingyenes oktatásban részesítendők. Külön tanfolyamok állítandók föl a serdülők és a felnőttek részére.

b) Ipari és szakbeli oktatás szervezendő a munkásszövetkezetek közreműködésével. (Avec le concours de groupes ouvriers.)

c) A község kötelessége a gyermekek eltartása, amihez az állam is hozzájárul.

d) Iskolai étkezők állítandók föl; időszakonként lábbelit és ruhát kell kiosztani.

e) Árvaházak emelendők. Külön intézmények létesítendők az elhagyott és rossz bánásmódban részesülő gyermekmártirok számára.

A program egyéb pontjai szerint a községeknek kell gondoskodniuk olyan hivatal fölállításáról, ahol a szegények ingyen kapnak ügyvédi tanácsokat. A községeknek kell továbbá megállapítaniok a munkás napi bérminimumát és kell meghatározniok a napi munkaidő maximumát. E megállapítás bevezetendő a községtől kiadott munkák elvégzéséről szóló szerződések föltételei közé, melyek szigorú megtartása felett az őrködés a közmunkaügyek vezetőjének kötelessége, az ellenőrzést pedig a munkásszövetkezetektől kiküldött felügyelők teljesítik. Követeli továbbá a program a különböző szakegyesületek és foglalkozási ágak szindikátusának vagy az egyes munkáscsoportoknak igazgatására bizott munkabörzék létesítését, melyek a munkaadásról és keresletről adnak felvilágosítást.

A menedékházak és általán a közjótékonyság igazgatásába és vezetésébe a munkások közbeszólását és közrehatását követeli e program, mely egyszersmind hangoztatja a munkában megrokkantaknak és az elaggottaknak ellátását, az éjjeli menedékházak felállítását, az

orvosi segély és a gyógyszerári ingyenes szolgáltatást, remkülönb az élelmiszerek kiosztását a munkát kereső, átutazó munkások részére, a kötelező községi biztosítást a tűzvész ellen. Sürgeti a jövedelmi adó kivetését, a be nem épített telkek és a ki nem adott lakóhelyiségeknek külön megadóztatását. Követeli továbbá, hogy a község, vagy a községben szervezett jóléti bizottság olcsó lakóházak építéséről gondoskodjék és a jelenleg a különböző társaságok javára engedélyezett általános érdekű eszközöket, ú. m. a közlekedési üzemeket, a tramwayt, omnibuszt, vicinális vasutakat, világítást, a vízszolgáltatást, a vásárcsarnokokat, piacokat, biztosításokat stbbit a község vagy több község egyesülése vegye kezébe. (Schl.-Holst. progr. : «Ha a közhasznú intézmények létesítésére az egyes községek erőforrásai elégtelenek, — akkor a községek szövetkezését kell megteremteni!»)

A *Lindemann-féle* program szerint a mai államban kettős helyzete van a községnek: először is egy lokális közigazgatási testület, mely egy bizonyos határolt területhez kötött lakosság gazdasági és társadalmi szükségleteinek szolgál, és azután segítő szerve az állami, közigazgatási és kormányzói tevékenységnek. Mindkét minőségében alája van vetve állami és társadalmi életünk osztályszervezetéből fakadt azon célzatnak, hogy közigazgatási tevékenységét az uralgó osztály érdekei szerint irányítsa.

Csak az osztályuralom megszüntetésével lehet egy ésszerű, az állam minden tagjának érdekeit szolgáló közigazgatási tevékenység útját egyengetni: ezért az összes községi közigazgatási ügy újjáalakítását kell sürgetni. Követeli a községi képviselő testületnek megalkotását, általános, egyenlő, direkt és titkos szavazási jog útján, melynél megszüntetendő minden, az osztály- és birtokhoz kötött privilegium és korlát.* Az állami felügyeleti jog a községi közigazgatásra korláto-

* «Das brandenburgische Programm», a németországi szociáldemokrata párti programnak megfelelően, hasonlólt követel azon kiegészítéssel, hogy a választások vasárnap (Hess. Progr.) történjenek és senkinek választási jogát se korlátozza és meg se szüntesse az a körülmény, ha a községtől valamely segélyben részesül. Ugyanezeket követeli a *schleswig-holsteini programm* is, mely egy törvényileg meghatározott munkaszüneti napon megejtendő választás jogát minden nagykorúra kiterjesztendőnek tartja nemi, adózási és rangbeli különbség nélkül, ha az illető a választást megelőzőleg már három hónap óta a község lakosa. Addig is, míg ily választás törvényerőre emelkedik, sürgeti a progr. a census lehető leállítását. «Gemeinde-Programm der national-sozialen Vereine» a községi képviselőtestület megválasztását illetőleg hasonló nézeteket vall, azon különbséggel, hogy az aktív és a passzív választási képességet a községben való legalább egy évi tartózkodástól teszi függővé, továbbá a községi képviselő-

zandó és az állami hatóságoknak a közigazgatási testületekkel szemben gyakorolt adminisztratív parancsoló joga megszüntetendő. A községi adózási ügy államilag rendezendő. Az élelmezési cikkek minden községi megadóztatása eltörlendő. (Brand. progr.: A községi adók a direkt adókra szorítkoznak, megszűnik minden indirekt fogyasztási és fejadó. A Schlesw.-Holst. program szerint a községi adók a direkt adókra korlátozandók, de ezek az adózók növekvő fizetőképességéhez mértén fölmeneteles haladásban emelkednének. A «National-Sozial.» programmja szerint is minden körülmény között el kell keülni a szükséges élelmiszereket sujtó fogyasztási adókat és ha már megvannak, el kell azokat törülni. Hasonlót kíván Hessen nagyhercegség szociáldemokráciájának programmja is). A községnek a néphigienia, az iskoláztatás és a szegényügy terén tett kiadásai állami segéllyel földözendők akként, hogy az állami jövedelmi-, ingatlan- és örökösödési adókhoz pótlék vetendő ki. A község egyik jövedelmi forrását alkossa a különleges községi telek- és házadó, első sorban pedig a telek és a föld értékelkedése (betterment) után szedendő adó.

A község feladatának megvalósításához tartozó intézmények és vállalatok létesítését és üzemét a község vegye kezébe és ezen nem nyereszkedésre szervezendő intézmények használata után szedendő illeték kiszabásánál a vállalat költségének földözése az irányadó.

A közegészségügy ápolása érdekében szükségesnek tartja a program a csatornázásnak, a szemétfuvarozásnak, az utcatisztításnak községi kezelését, az illemhelyek és gyepmesteri intézmények létesítését, az élelmezésről való gondoskodást, a fogyasztási cikkek ellenőrzése és szabályozása (vásárcsarnokok, vágóhidak, élelmet vizsgáló intézetek), nemkülönbén a termények átvétele és közvetítése (községi tejszolgáltatás, községi pékműhelyek felállítása, sörgyártás és italmérés) által. Követeli a *testi ápolás* előmozdítását nyilvános *fürdők, játszó és tornázóterek, parkok* stb. létesítésével; a betegségek ellen való küzdelmet kórházak, elmeegógyintézetek, üdülöházak, a tüdőbajcsok számára emelendő intézetek, községi gyógytárak, balesetben segítő mentőállomások, bölcsődék és a gyermekágyas nők részére való otthonok, fertőtlenítő helyek felállításával. (Schl.-Holst. progr.)

A temetkezési ügyet a község vegye saját vállalatába; temetői halottravatalozó helyiségeket rendezzen be, melyek használata kötelező legyen és hozza be az ingyenes és a község minden lakosára nézve egyenlő eltemettetést. (A Brand. P. is követeli a temetés ingyenessé-

lők fizetését sürgeti és kimondja, hogy sem politikai, sem valamely vallási okból a községi hivatalnokok megerősítése meg nem tagadható és a megtagadott megerősítés fölött bírói ítélet dönt.

gét, valamint a Schl.-Holst. program is, mely utóbbi még «lehetőleg kötelező halottégetést» is kíván.) A városok feladatai közé rójj a program az egészséges telekügyi politikának inaugurálását a földeknek és telkeknek a község részére való megszerzésével, a községi közlekedési hálózatok kiépítésével, a szabályozási terv és az építkezési rendeletek átszervezésével, mely korlátozza a telek-kizsákmányolást és a bérkaszárnnyák emelését. Lakásokra felügyelő hivatalok állítandók, melyek lakásstatisztikai kimutatást is közzétesznek. A község bérházakat is emel, melyeket az építkezési és fentartási, nemkülönb az amortizációs költségek fedezése erejéig ad ki. (Schl.-Holst. pr.)

A program «népoktatási ügy» c. fejezetében a következő közlemények foglalják: *Egységes iskola.* Az oktatás és a taneszközök ingyenessége; iskolaépületek emelése, felszerelése, fentartása, az osztály tanulói s tanítói számának, az oktatási időnek meghatározása kizárólag a pedagógiai és az iskolai egészségügy elvei alapján; a kevésbé képesek részére segítő osztályok felállítás, a gyermekek egészségügyi állapota felett felügyelet iskolaorvosok által, az iskolás gyermekek élelmezése. A proletáriátus jó tehetségű gyermekei számára a felsőbb iskolába járhatás lehetővé tétele.

Népkönyvtáraknak, olvasótermeknek felállítás és fentartása, a népet szórakoztató intézményeknek (népotthonoknak, népszínházaknak és hangversenycsarnokoknak) létesítése. (Schl.-Holst.)

Követeli e program a vízműveknek, a világítást, erőt és hőt szolgáltató központoknak, a közúti vasutaknak, a helyi hajózásnak, a kikötői vállalatoknak, a raktárhelyiségeknek stb., nemkülönb az hirdetési ügynek (hirdetési oszlopok, hirdetési füzetek stb.) községi kezelésbe vételét. (Brand. Progr.: Ezeket mint a községre szükséges vállalatokat ki kell venni a privat kizsákmányolás alól és a község számájára kell létesíteni és fentartani. A községi munkálatok is az építkezés, kövezés stb. lehetőleg községi kezelésben eszközöltessenek. A Schl.-Holst. program külön is hangsúlyozza a gyógytáraknak községi kezelésbe vételét a fiskális, nyereszkesedési érdekek mellőzésével, sőt ha a szükség úgy kívánja, a község lakóinak élelmcikkkel való ellátásáról is — e program szerint — önköltségi áron a községnek kell gondoskodnia.)

Követeli a program az általános községi szociálpolitikát, a munkásvédelem rendszeres teljesítését, a munkásügyi hivataloknak, mint a községi munkáspolitiká központi állomásainak létesítését, melyeknek feladata a munkás-statisztika, a munkásokról való kimutatás, a munkakínálatról és keresletről való értesítés és a községi közigazgatás szociálpolitikai eljárásának ellenőrzése. Követeli továbbá, hogy ha a város valamely szállítást vagy munkálat elvégzését privat val-

alatra ruhazza, a szerződési, az árlejtési feltételek közé beiktassa az úgynevezett bérklauzulát, mely szerint a vállalat köteles a község számára teljesítendő munkában dolgozók bér- és munkafeltételeit a munkások szakszervezetével közösen megállapítani (submisszió ügy); sürgeti a sztrájk-klauzula eltörlését és tiltja a községi munkálatoknak és szállításoknak a községi képviselőkre való ruházását, valamint ezek részvételét a községgel szerződéses viszonyban álló ipari vállalatokban. (Brand. Progr.)

A *speciális községi* szociálpolitika terén megkívánja a munkásbizottságok kiküldését a község munkásai érdekeinek képviselőjére; ezeknek közrehatásával kell megállapítani a munkásszabályzatot, a feltételeket, a béreket, a szolgálati idő szerinti bérfokozatot, a nyolc órai munkanapot.* Követeli a bérfizetés megtartása mellett a szabadságidőt, a munkások javára a nyugdíj-, özvegy- és árvapénztárak megteremtését, valamint az összes községi munkások és alkalmazottak számára betegség, baleset, aggság és rokkantság ellen való biztosításokat. Egyezik ezen óhaj a Brand. P.-mal, mely mindezen kívánalmakhoz még hozzáteszi, hogy a munkások egyesülési jogát biztosítani kell; azt sehogysem szabad korlátozni és hogy a község minden üzemében munkásbizottságok szervezendők.

Fölállítja végül a program a *szegényápolás* világhíresítését és sürgeti, hogy a szegényügy érdekében minél több olyan egyént nyerjenek meg, kik a reájuk bízott tisztséget önzetlenül, fizetés nélkül teljesítik. Különösen megnyerendőnek tartja a nők közreműködését; elégséges alapítványokkal rendelkező nyilvános szegényápolást követel (Br. P.), a testileg rokkantak számára gyámoltást ápdólkában, a hajléktalanok részére menedékházakat és melegedő csarnokokat, melyek nélkülözik a *rendőri ellenőrzést* (Br. P.), a pedagógiai és higienia követelményeinek megfelelő árvaházakat és gyermekápoló intézményeket. (A schlesw.-holst. program mindezekon kívül, midőn a szegények és árvák ápolásának humanitarius kialakítását és elégséges segítőalapok megteremtését sürgeti, eltörlendőnek tartja a jelenleg

* A Schlesw.-Holst. progr. midőn az összes községi munkásoknak, az építkezéseket is ideértve, házi kezelését sürgeti, egyszersmind megköveteli, hogy a község által végzett vállalkozás munkásai és hivatalnokai elégséges fizetést kapjanak, napi munkaidőjük nyolc óránál több ne legyen és hetenként egyszer legalább 36 órán át nyugalmuk legyen. Ezen munkásoknak és hivatalnokoknak azonkívül évi szabadságidő engedélyezendő fizetésük és bérük megtartása mellett és addig is, míg állami vagy birodalmi törvények nem intézkednek, ezen városi hivatalnokok és munkások javára nyugdíj-, özvegy- és árvasegítő pénztárak állítandók fel.

érvényben levő azon szokást, mely szerint a gyámoltott szegény hozzátartozóin hajtsák be az alkalmazott segélyezéseket.)

A *brandenburgi* program az iskolaügy terén követeli az iskolák világiasítását, a népiskolák kötelező látogatását, az oktatás és a tanszerek ingyenességét a népiskolákban, valamint a felsőbb iskolákban a népiskolák azon volt tanulói számára, kik tehetségüknél fogva további kiképzetetésre alkalmasoknak találtnak. Iskolai kantinok szervezendők az iskolai gyermekek élelmezésére. (Schl.-Holst.) Iskolatorvosok alkalmazandók a tanulók, az iskolák és az iskolai berendezések rendszeres megvizsgálására és orvosi felügyeletére. (Schl.-Holst.) Sürgeti az osztály tanulói számának olyan megállapítását, mely lehetővé teszi a sikeres tanítást. (Schl.-Holst.) Külön osztályok létesítendőek szellemileg kevésbé képesek számára (Schl.-Holst.); az iskolaköteles gyermekek mindennemű ipari foglalkozástól eltiltandók. (A *schlesw.-holst. progr. törvényi* eltiltást követel.)

Kötelező és hétköznapiakon, a munkaidőben megtartandó továbbképzőoktatás szervezendő mindkét nemű ifjúság számára 18-ik életévükig; népkönyvtárak és olvasótermek állítandók fel. (A Schl.-Holst. pr. ezek használatának ingyenességét is követeli).

Sürgeti továbbá a betegek és a közegészségügy rendszeres ápolásának behozatalát és fejlesztését minden preventív eszköz fölhasználásával (pl. nyilvános fürdők, iskolai fürdők (Schl.-Holst.), ragályos bajok követelte ingyenes fertőtlenítő intézetek, játékterek, az önkéntes tornázás támogatása, hivatásos tűzoltókból álló tűzoltói intézmény, lakás- és utcai higiénia stb. által.)

Követeli a vásári, építkezési, lakási, közlekedési, egészségügyi és biztonsági rendőrségnek a községi közigazgatásra való ruházását, (Schl.-Holst.) az ipari törvényszékek fölállítását és a betegség ellen való biztosításoknak kiterjesztését a házi ipar munkásaira is.

A *schleswig-holsteini* program tekintettel a községekre hovatovább nehezedő nagy szociális feladatokra, a munkásosztály kötelességévé teszi arra törekedni, hogy a községi képviselőtestületben mértékadó befolyást szerezzen, továbbá, hogy a község önállóságát, gazdasági és politikai élettevékenységét emelje.

Az oktatás terén az államtól megköveteli e program az iskola világiasítását és az egyháztól való teljes elválasztását, az iskolának, mint népiskolának egységességét, kötelező látogatását, azon rendelkezéssel, hogy a fiúk és leányok képességük szerint magasabb iskolákba léphessenek; követeli az oktatás és a taneszközök ingyenességét, az iskolai költség terheinek áttételét az állam, a törvényileg szabályozandó igazgatást pedig a község vállaira. Megtiltja a község erőforrásainak egyházi vagy vallási célokra való fordítását, privát társulásoknak je-

lentvén ki az egyházi és vallási községeket, melyek ügyeiket önállóan rendezik. Követeli a szegényügy állami szabályozását, a terheknek és a felelősségnek az államra ruházásával, a községi szegényápolási ügynek korlátozását és így a község terheinek megkönnyítését, az özvegy- és árvabiztosításnak birodalmi törvény alapján való rendezésével. Az állam terjessze ki a község kisajátítási jogát, kötelezván a községeket birodalmi törvény által, hogy a lakásokról gondoskodjanak. Ugyancsak birodalmi törvények útján kell normatív szabályokkal rendezni az építkezést, a lakásfelügyeletet, a hitelügyet, a kisajátítást.

E programnak a községek feladataira vonatkozó követelményei jobbára megegyeznek a többi programm tételeivel.

A községi oktatásügy terén is az ismertetett programmok elveit fogadja el, külön hangsúlyozván a fiúk és leányok számára a *kéz-ügyességi* tanítás behozatalát az erre képzett tanítóerőkkel. Kiemeli továbbá az eladásra kerülő élelmiszerek rendszeres ellenőrzését és vizsgálatát, a munkahiány idejében a hasznos községi munkálatok foganatosítását, az ipartörvénytől főlállítást és a munkás-szakszervezetek közreműködésével szervezett kimutatások eszközését a munkásviszonyokról, addig is, míg ilyen intézmények birodalmi törvény szerint szabályozottnak.

Fontosnak tartja az önálló iparosoknak, nemkülönben a munkásoknak, illetőleg a munkás-szakszervezeteknek tagjaiból, továbbá a községi képviselőkből és orvosokból szervezett bizottság alakítását, mely rendszeres statisztikai adatokat gyűjt a munkás-, a lakás- és élelmiszeri viszonyokról. Különösen sokat foglalkozik a közhasznú lakáspolitikával. Addig is, míg birodalmi törvény útján szabályoztatik az építésügy és a lakáskérdés, — szükséges egy községi *lakáshivatal* megteremtése, mely rendszeres lakásfelügyeletet gyakorol, községi szabályzatokat ajánl, az építési tevékenységet, a háztelek és a lakóhelyiségek ármozgalmait figyelemmel kíséri és megvizsgálja, a lakásközvetítést pedig szervezi. Sürgősen szükségesnek tartja a program olyan községi építkezési rend behozatalát, mely erélyesen küzd a bércaszárnyák ellen. (Zónaszerű építési rendszer.) Köteles továbbá a község a községi és építkezésre alkalmas telkeken saját vállalatában egészséges lakóházakat emelni és a bérbeadásoknál mellőzendő azon eljárás, hogy a főlösleg a községi pénztárt illeti meg. Az építkezési spekuláció és a lakásuzsora meggátlása céljából teljesen meg kell szüntetni az építkezési területnek privát személyek részére történő eladását. A községnek rendszeresen arra kell törekednie, hogy földeket és telkeket szerezzen vagy lakóházak főlállítása céljából vagy pedig azon célból, hogy a telkeket közhasznú építőtársaságoknak bérbeadhassa, esetleg, hogy jó és olcsó közlekedési rendszert teremthessen.

A *Gemeinde-Programm der national-sozialen Vereine* a községeket az állam életében azon politikai egységeknek tekinti, amelyeknek lehetőleg önálló kifejlődésén nyugszik a néptest egészséges, nemzeti fölépülése. A szükséges állami egységen belül tehát a községi önkormányzat minden formájában szabadon és önállóan tovább fejleszandő. Ne csak mint állami közigazgatási szerv szerepeljen, hanem tagjai közös hasznára szolgáljon és a közérzület, nemkülönben a valódi állampolgári érzület képzőhelye legyen.

Nélkülözhetetlennek tartja e program a községi kormányzat pénzügyi független kialakulását a község közzgazdasági feladatainak megoldására. Az ehhez vezető utak a következők:

A községek állandó szükségleteinek kielégítésére szolgáló, vagyis olyan üzleteknek községiesítése, melyek monopoljellegük miatt az egészséges verseny alól ki vannak véve. Kívánja tehát jelenleg: a községi közlekedésügynek (a lovas-, gőz- vagy elektromos vasutaknak), a világítási ügynek (gáz- és villamossági műveknek), a vízellátásnak, a hirdetési intézménynek, a személtelhordásnak, a gyógyszeráraknak, vágóhidaknak és takarékpénztáraknak a község tulajdonába és kezelésébe átvételét.

Követeli továbbá a község számára a kiterjedése területén levő telkek és földek megvételi előjogát. Követeli a község részére a jogot, hogy az egyes minden munkája nélkül származott értékemelkedést («Zuwachsrente = betterment») lehetőleg magasan megadóztassa; megadóztathassa továbbá a be nem épített telket a telektulajdonos önbecslése által megállapított érték szerint, de joga legyen a községnek a telket ezen megbecsült értékben kisajátítani; joga legyen továbbá forgalmi adót, átrátási illetéket vetni ki a fekvőségekre.

A község pénzügyi viszonyaira szükséges eszközök első sorban a lehetőleg gyarapítandó községi telekbirtokból, a községi vállalatok üzeméből, az értékgyarapodási, és az átrátási illetékből, a telek- és házadóból fedezendő. Ha ezek nem elégségesek, első sorban az állami jövedelmi-, tőke- és birtokadónak magasabb fokozatra való emelését eszközölő pótlékból kell előteremteni.

A községi javadalmakat közhasznót hajtó következő ügyekre kívánja fordíttatni:

1. A népoktatás előmozdítására:

a) az iskolai oktatás és a taneszközök ingyenességének fokozatos behozatala által;

b) továbbképző- és iparosiskolák felállításával, melyeknél nincs esti és vasárnapi oktatás; a háztartási iskolák támogatásával;

c) nyilvános könyvtárak és olvasószobáknak és ahol lehetséges, még városi képtáraknak és gyűjteményeknek is szervezésével;

d) jó színdarabok előadásával, nyilvános koncertek és más népképző intézmények támogatásával;

e) városi termek fölállításával, melyek mindenkinek nyitva vannak.

2. Egészségügyi tekintetben:

a) rendezett lakásellenőrzéssel;

b) nagyobb községekben *iskolaorvosok* alkalmazásával;

c) játék- és tornázási helyek, illetőleg tornacsarnokok, nyilvános fürdőintézetek, parkok és közkertek alkotásával;

d) a betegek, betegágyasok lehető olcsó és jó ápolásának előmozdításával ép úgy a községi, mint a magánintézetekben.

3. Széles alapon szervezett szegény- és árvaápolással, női ápolóknak is alkalmazásával.

4. A temetkezési ügy rendezésével.

E programm továbbá szintén követeli a községi kezelés alatt álló vállalatoknak mintavállalatokká tevését, a községi munkások és hivatalnokok számára emelendő lakóhelyek építésével, a munkáképviselleteknek szervezésével, a fizetési skála, a nyugdíjjogosultság létesítésével, a hátramaradott munkáscsaládtagokról méltányosan megállapított idő után való gondoskodással, de mindezek dacára a bérnek mégsem szabad az illető iparág átlagos bérfizetése alól maradnia. E programm is megkívánja, hogy ha a község vállalatba adja a munkát, a vállalkozót kötelezze oly bérfizetésre, mely az ipart úzók méltányos óhajainak megfelel és egyszersmind az illető ipar bérvizonyaira irányítólag hat. Sürgeti a pártatlan kimutatást a munkások- és a lakásokról; feladatává teszi a községeknek a lehetőleg jó és olcsó lakások keletkezéséről való gondoskodást az által, hogy a község a városi tulajdonban levő telkeknek privat értékesítését és felhasználását oly feltételekhez köti, melyek a kizsákmányolást lehetetlenné teszik és az által, hogy a telek túlságos kihasználását és egészségtelen lakások alkotását megszüntető építkezési szabályokat hoz létre és végre az által, hogy támogat minden olyan vállalatot (takarékegyesületeket, építkező szövetkezeteket, kertbérleteket), melyek közhasznú jelleggel bírnak.

A többi német programm közül a *«Programm der Deutschen Sozialen Partei für die Wahlen zur Hamburger Bürgerschaft»* címűt már ismertettük.

A *«Gemeinde-Wahlprogramm der Deutschen Volkspartei»* az általános, titkos, egyenlő és direkt választási jognak hangsúlyozása mellett kifejti a német néppárt azon törekvését, hogy a lakosság összes osztályaiból önálló és független férfiak választassanak, kik biztosítékot nyújtanak arra nézve, hogy a városi érdekeket önzetlenül, szakszerűen és minden oldal, de főleg fölfelé erőlyesen képviselik.

Azon feladatok között, melyekkel a községi képviseletnek első sorban foglalkoznia kell, fölemlíti:

Az iskolaügynek szorgos ápolását és a nép javára kifejlesztését; az egységes iskola fentartását; a simultan iskolák és reáliskolák szaporítására irányuló messzekiható kezdeményezést, az összes iskolákba a *törvényismeret és egészségtan tanításának* bevezetését, a taneszközök *ingyenességét*, eleinte legalább megszüntetését azon megszégyenítő eljárásnak, mellyel a taneszközöket a kevésbé vagyonosok között kiosztják; az oktatás *ingyenességét* a leányiskolákban és a községi kereskedelmi iskolában.

A *«Gemeindeprogramm der evangelischen Arbeitervereine in Sachsen»* követeli a népoktatás előmozdítását, minden iskolában egyenlő gondoskodást az egészségügyről és kiképzésről; népkönyvtárak, olvasócsarnokok és más effélék gondozását; a továbbképző- és szakiskolákban az esti és a vasárnapi oktatás megszüntetését.

A *«Kommunal-Programm der Socialdemokratie des Grossherzogtums Hessen»* követelte elvek nevezetesebbjei:

A képviselőtestületeknek önmaguk kezdeményezéséből revízió alá kell venniök a városi és községi rendszert azon célból, hogy az állami hatóságokkal szemben nagyobb önállósághoz jussanak. Általános, egyenlő, titkos és direkt választása a községi tanácsosoknak, polgármesternek, stb. Az állam megerősítési jogának az eltörlése. A községi tanácsülések nyilvánossága. Állásfoglalás a birodalmi törvény megállapította azon kényszerítés ellen, mely szerint alantás állásokat a községi szolgálatban katonai hivatalnokkal (Militäranwärtern) kell betölteni. A községek kisajátítási jogának kiterjesztése.

Községi jövedelmet csak az összeség érdekében lehet fölhasználni.

Vissza kell utasítani mindazon követeléseket, melyek arra törekzenek, hogy a községi jövedelemből *katonai* vagy *monarchikus ünnepek rendeztessenek és dicsőítettessenek*.

Az egyház és állam szigorú elválasztására irányuló követelésének megfelelően, a község egyházi és vallásos célokra, ha erre törvény vagy szerződés nem kötelezi, községi javadalmakat nem fordíthat és oly határozatok mellőzésére kell törekednie, melyek a községeket arra szorítják, hogy közjavadalmakból egyházi vagy vallásos célokat segítsenek.

Iskolai követelései: Egységes iskola, az iskolai oktatás és a taneszközök *ingyenessége*, tehetséges tanulók segítése a közös költségen való továbbképzés által, iskolaorvosok alkalmazása a tanulók és az iskolai berendezések beható felügyeletére, a felsőbb leányosztályokhoz a *főzési oktatás* kötelező hozzákapcsolása, reggeli ingyenadása és ahol szükséges, déli ebéd nyújtása szükségben levő gyermekeknek anélkül,

hogy ezt a törvény értelmében vett szegénységítésnek volna szabad minősíteni. Iskolai melegedő szobák berendezése a téli időszakban, nemkülönbön iskolai fürdők fölállítására. A tanulók számának az osztályokban csökkentése, mint a sikeres oktatás előfeltétele.

Az egészségügyi fejezetben jó tej olcsó beszerzését sürgeti községi tejintézmények felállításával, főleg a csecsemők számára. Gyöngye és beteg gyermekek számára szünidei telepek szervezését követeli.

A szociálpolitikai irány hívei hazánkban csak a legújabb időben igyekeztek óhajaitat többé-kevésbbé felölelő programmba összefoglalni és közzétenni. A társadalmi reformokat a mostani községi szervezet mellett és a mai társadalmi állapotokon belül is megvalósíthatóknak tartó budapesti *„I. kerületi szabad polgári párt»* az 1903. évi okt. 12-én megjelent programjából idefrjuk a következőket: A párt a politikára való tekintet nélkül egyesíti a szabad meggyőződésű és meggyőződésüket szabadon valló polgárokat a székesfőváros közügye érdekében. Követeli a választói jog *„minél szélesebb»* alapon való kiterjesztését, a szavazás titkosságának tökéletes biztosítását. A kisebbségek képviselőite megalkottassék, a virilizmus és cenzus töröltessék el, az összeférhetetlenség a legszigorúbban valósíttassék meg. Sürgeti a progresszív adórendszer behozatalát a szegényebb néposztály minden adóterhének megkönnyítésére, a nagyobb jövedelmek és értékelkedések megadóztatását, egyes üzemeknek városiasítását, városi takarékpénztár alakítását, az elsőrangú élelmiszerek városi vámjának eltörlését. Erőteljes társadalmi politikát kell követnünk. A nagy tőkével, gyáriparral és a közmunkákból élő hatalmas érdekcsoportokkal szemben a szegény embert, a kisipart és a munka árát meg kell védelmezni. A munkások és általában a *„felnöttek»* további *„művelődésére»* városi népkönyvtárakat kell létesíteni és a munkásotthonokban nyilvános előadásokat kell rendezni.

A népoktatás ingyenes legyen, az iskolákat egyszerűen, célszerűen és nem fényűzéssel kell építeni. A tanítók anyagi helyzetének javítása folytonos gondoskodás tárgya legyen. A legnagyobb szigorúsággal kell vigyázni az iskolakerülökre és intézményeket kell létesíteni az elhagyott és csavargó gyermekek megmentésére. Sürgősen szabályrendeletet kell alkotni, hogy a felügyelet ezen a téren mily módon és eszközökkel gyakoroltassék. A sétaterek és mindenekfelett a gyermekjátszóhelyek szaporíttassanak. Szigorúan kell irtani az erkölcstelen irodalmat és képeket.

A magyar programok közül a legrészletesebb és a kérdés minden lehető vonatkozására kiterjedő azon tervezetet, melyet a szükséges törvényhozási és társadalmi reformok kezdeményezése és végrehajtása céljából szervezni szándékolt *„szociális liga»* ügyében folyta-

tott tanácskozások alapján *Mandello Gyula dr.*, a «Közgazdasági Szemle» 1905. évi februári számában tett közzé. E szociálpolitikai program felőleli mindazon feladatokat, melyeket az új irány elvár az államtól és a városoktól a *munkásvédelem, a munkásbiztosítás, a munkásegyesülés, a munkások érdekképviselete (munkáskamrák), a munkáslakásügy, a munkaközvetítés, a munkanélküliség esetére való biztosítás* stb. terén. A program fejtegetései és elvei jobbra egybevágnek a már ismertetett francia és német irányok főbb követelményeivel. A programot a következőkben ismertetjük még:

A társadalom különböző osztályait ijesztő mélység választja el. Ez csak úgy hidalható át, ha a *műveltség* jobban terjed az alsó osztályokban. Rendszeres előadások és tanítás a műveltség különböző fokán: *university extension*, népegyetem, népkönyvtár, olvasóegyesület terjesztik a műveltséget; népképtár, népszínház (népies darabok, népies ár) a művészetet.

A középosztály lakásügyének javítása elsőrendű feladata a szociálpolitikának. Csak egyesülés útján és a városi politikának az *üzérkedés ellen* való fordulása által oldható meg. Sürgetendő a városok középpontjából kivezető olcsó és gyors közlekedés, a városok környékén olcsó, jó családi házak építése kertekkel. Különös figyelemben kell részesíteni a legműveltebb középosztálybeli elemnek, a *tisztviselőknek és magánhivatalnokoknak* helyzetét. A tisztviselőknek részt kell venniük a szociálpolitikai akcióban, a fogyasztási, szövetkezeti, lakásügyi, népnevelési kérdésekben, csak akkor remélhető helyzetük tényleges megjavulása. A *nők és gyermekek* különböző problémái külön szociálpolitikai figyelmet érdemelnek: a *nők* felsőbb képzése és hivatásválasztása; a *női állam- és magánhivatalnokok*; a *gyári és otthon dolgozó munkásnők*; a *női kereskedelmi alkalmazottak*; a *női cselédek*; *törvényes házasságon kívül anyákká lett nők*; a *törvénytelen, az elhagyott, a rossz bánásmódban részesülő, züllött gyermekek*; *mentésük, segélyezésük, támogatásuk, nevelésük, kiképzésük, önállósításuk* stb.

A *városi politika* cím alatt megjegyzi a program, hogy az új kor legnagyobb társadalmi bajai itt mutatkoznak, miért is a városi kormányzat nagyjelentőségű. Követeli a *hatalmas monopoliumoknak* a néptömegek érdekében fölhasználását, számos városi vállalkozásnak községi ellátását, hogy a velük járó monopolszerű haszomból a nagy tömegek érdekeit szolgáló *jóléti intézmények* legyenek alkothatók és hogy a fogyasztó közönséget olcsóbban szolgálják ki. Küzdelem a városi kormányzatban az *érdekszövetkezetek és az üzérkedők* uralma ellen. Szerves városrendezés, a telkek beépítésének szabályozása a lakók javára s a teleküzérkedők ellen. Az anyagi és egyéni érdekek mel-

lőzése az állam és a városok közös eljárásával szervezendő *közegészségügyben*, melynek előmozdítása magától a néptől csak akkor remélhető, ha *nevelés, oktatás* útján terjed a személyi tisztaság és a higiena tiszteletben tartása. Az *orvosi ügy* rendezése kapcsolatban a *betegsegélyző* pénztárakkal, *ingyenes gyógyszertár, közfürdő, közmosó*, a fertőtlenítés kiterjesztése, kórházi ügyek, betegápolás stb. a legfontosabb problémák. Parkok, sétahelyek, jó víz, jó csatornázás a népesség egészségének védői. Az állam és a társadalom vállvetett erő kifejtése az *iszákoság* okozta rémítő bajok, az *alkoholizmus* ellen. A munkások gazdasági helyzetének javítása, lakásügyük reformálása és vele együtt *családi életük megjavítása, szellemi képzésük, szórakoztatásukról* való gondoskodás csökkenti az alkoholizmus vészzeit, de a prostitúciót és a bűnösséget is.

Az erőszakos küzdelem a *kivándorlás* ellen hiábavaló; a kivándorlást okozó gazdasági és társadalmi bajokat kell gyökeresen orvosolni; magukat a kivándorlókat nem kell bántani. Fődolog az állami ellenőrzés és irányítás. Külön kivándorlási irodát kell szervezni. A *bevándorlást* meg kell nehezíteni, esetleg a bevándorlók megrostálásával, ha a pártatlan megítélés alapján a bevándorlás károsnak mutatkozik.

Sehol a világon nem élnek oly drágán, mint Magyarországon. Ezen csak a *fogyasztási szövetkezetek* segíthetnek, mely a legerősebb társadalmi, nevelő hatalom; nemcsak gazdasági, de társadalom-erkölcsi hatása is értékes. Mindeddig csak a termelő és kereskedő érdekcsoportok szavát hallottuk e téren; a nagy tömeg, a nép, a fogyasztók milliói meg sem mozdultak. A kereskedelmi politikát hassa át a szociálpolitika, de ügyelni kell, nehogy a fogyasztói érdek jelszavát illetéktelenek ki ne használják.

Az *adópolitikát* tekintve, a magyar adórendszerben a fogyasztási adók kétségtelenül túlnagyok. A progresszív jövedelmi adó előkészítendő és a megfelelő forgalmi adókkal együtt a fogyasztási és egyéb hozzáadéki adók csökkentésére szolgálhat. E téren a fokozatos reform fontos; a progresszív adót talán először a városokban kell keresztül vinni. Az adópolitika, különösen az úgynevezett *betterment* alakjában szolgálhat szociálpolitikai célokat. Az adópolitika az alkoholizmus ellen való küzdelemben is fontos tényező: az ártalmasabb italok súlyos megadóztatása megkönnyíti a küzdelmet. Az adópolitikát is át kell hatnia az általános szociálpolitikának, hogy védje a gyöngébb elemeket és hogy az adótörvényhozásnak valóságos szándéka tényleg érvényre jusson.

A program így végződik:

Magyarország a gazdasági és társadalmi fejlődésnek oly fokán

áll, mélyen föltétlenül a *kapitalizmusnak* kell a főszerepet játszania. Fialat és termékeny ország, még nagyrészt rejtett kincsekkel, aránylag nem sűrű népességgel, melyre nagy politikai és gazdasági rendeltetés és jövő vár a keleten. A kapitalizmus gazdag és hatalmas országot alkothat belőle. Bizonyos, hogy a népek virágzási korszakában a liberális intézmények, az egyéni erőknak engedett szabad tér kedveznek legjobban az általános fejlődésnek, a vállalkozási kedvnek, a gazdagodásnak: a kapitalistikus korszakok jellemzői, jelei ezek. Ámde a bölcs előrelátásnak és a konzervatív politikának feladata: ne engedje, hogy a fiatal óriás, a kapitalizmus erőit más, mint hasznos és jóltevő irányban érvényesítse és vigyázzon, hogy kárt ne tegyen. Ha Magyarország erre figyel, talán megkíméli magát azoktól a keserű tapasztalatoktól, melyeket más országok, előbb menve át a fejlődés e fokán, átszenvedtek.

(Folytatása következik.)

BUDAY JÓZSEF.

SZAKFELÜGYELET — TERÜLETI FELÜGYELET.

A mellékmondat nem is mindig mellékmondat. Vagy legalább az, amit mond, sokszor épen nem oly mellékes, hogy szabad volna csak úgy átsiklani rajta. Igaz, hogy némi joggal kérdehetnők, hogy ha valamely dolog nagyfontosságú, akkor mért kell egy szerény mellékmondatban meghúzódnia, de a factum mégis csak az, hogy a mellékmondatokra nagy ügyvel kell lenni. Némely író ugyanis, talán ingadozván a között, vajjon a nyelv a gondolatok közlésére vagy pedig eltitkolására való-e, mintha az arany középut felé hajlana, fontos dolgot jelentősnek nem látszó helyre mellékmondatba dug el, hogy aztán a dolog közölve is legyen, de elsikkasztva, eltitkolva is. Egy vidéki lapban rövid közlemény jelent meg felekezeti középiskolákról. Maga a közlemény az írója tendenciájánál fogva csak helyi érdekű — ha ugyan iskolai, kulturális ügy lehet tisztán helyi értékű — de a dolog kapcsán, szerényen meghúzódvá, egy odavetett mondatocskában eldugva, van egy megjegyzés az iskolák, ez esetben a középiskolák állami felügyeletéről. Mintha az író nem is érezte volna, hogy nagy nevelésügyi kérdést érint, megelégszik azzal, hogy egy mellékmondatban helyezi el erről a kérdésről — meglehetősen kevés, még az adott körülmények közt is kevés mondanivalóját.

A középiskolák feletti felügyeletet ma tudvalevőleg a kormány által kinevezett tankerületi főigazgatók, a felekezeti iskoláknál pedig a kormánytól megbízott szakférfiak — ministeri megbízottak minőségében — gyakorolják. A kinevezés is, a megbízás is egy-egy területre,